

TÜRÜK

2022, Yıl/Year: 10, Sayı/Issue: 31, ISSN: 2147-8872

TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi
TURUK International Language, Literature and Folklore Researches Journal

Geliş Tarihi / *Date of Received*: 02.10.2022

Kabul Tarihi / *Date of Accepted*: 24.11.2022

Sayfa / *Page*: 127-136

Research Article / Araştırma Makalesi

Yazar / *Writer*:

 Doç. Dr. Mustafa SOLMAZ

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı
Bölümü, Türk Halk Edebiyatı Anabilim Dalı
mustafasolmaz@yyu.edu.tr

KÖLELİK VE ZARAFETİN BİRLEŞTİĞİ HALKA: HALHAL*

Öz

Bilinen tarihin ilk dönemlerinden bu yana kullanılan, insanın var olduğu her yerde karşımıza çıkan halhal; İran, Mısır, Hindistan'da yaygın olarak kullanılırken, ülkemizdeki kullanımı genellikle Güneydoğu illerimizde olmuştur. Avrupa halkları arasında yaygın olarak kullanıldığı, Alp önlerinden, Tuna boyuna, Ren'den Rhôn'a kadar olan Avrupa'nın hemen her bölgesindeki M.Ö 1800 sonrasına ait tümölüslerde bulunmasından anlaşılmaktadır. Hint inancının en önemli isimlerinden olan tanrı Şiva'nın ayağında dünyanın evriminin, devamlılığının ve çözülüp yok oluşunun güçleri olurken, Kara Kıtadan Amerika'ya taşınan 14 ila 20 milyon arası Afrikalının ayağında köleliğin simgesi olmuştur. Divan edebiyatında ise Bâkî gibi kimi şairlerimizde estetik duygulara hitap eden bir imge durumuna gelmiştir.

İnsanın doğal eğilimi olan güzel ve güzelliklere karşı duyduğu haz ve hoşlanma duygusu, güzeli ve güzelliği bulma arayışını beraberinde getirmiştir. Halhal; binlerce yıldır değişik çeşitleriyle farklı şekillerde ve amaçlarda değerlendirilmiştir. Ayak bileklerinde bazen köleliğin simgesi olarak onun özgürlüğünü kısıtlarken, bazen kadınların ayak bileklerinde zarafetin simgesi olmuş bazen de hışhış adını alarak evcil güvercinlerin ayağında yerini almıştır. Kimi zaman Yörük kadınlarının ayağında yılanları kaçırmak için bir nesneye dönüşürken kimi zaman çadırda uyuyan bebeği uyandığında haberi olması için çocuğun ayak bileğinde bir haberci olmuştur. Farklı zaman, uzam ve kültürel çevre ile birlikte değişikliklere uğramış, süs ve zarafet unsuru olarak

* Bu makale 20-22 Ekim 2022 tarihlerinde Van Yüzüncü Yıl Üniversitesinde düzenlenen IV. Uluslararası Türkoloji Araştırmaları Sempozyumu'nda sunulan "Kölelik ve Zarafetin Ortasındaki Halka: Halhal" adlı bildirinin genişletilmiş halidir.

kullanılsa bile, her toplumdaki ince zevklere göre farklı nesnelere üretilerek gelecek nesillere aktarılmış ve varlığını sürdürmüştür.

Anahtar Kelimeler: folklor, ayak bileziği, güzellik, gelenek, değişim

THE CIRCLE WHERE SLAVERY AND ELEGANCE COMBINE: ANKLET

Abstract

Anklet, which has been used since the first periods of known history and is encountered everywhere where people exist; While it is widely used in Iran, Egypt and India, its use in our country has generally been in our Southeastern provinces. It is understood that it was widely used among European peoples, from the fact that it was found in tumuli after 1800 BC in almost every region of Europe from the fronts of the Alps to the Danube, from the Rhine to the Rhôn. While the forces of the evolution, continuity and dissolution of the world were at the feet of the god Shiva, one of the most important names of Indian belief, it became the symbol of slavery at the feet of 14 to 20 million Africans who moved from the Black Continent to America. In Divan literature, it has become an image that appeals to aesthetic feelings in some of our poets such as Bâkî.

The sense of pleasure and enjoyment of beauty and beauty, which is the natural tendency of human beings, has brought along the search for beauty and beauty. Anklet; For thousands of years, it has been evaluated in different ways and for different purposes. While sometimes restricting her freedom as a symbol of slavery on her ankles, it sometimes became a symbol of elegance on the ankles of women, and sometimes took its place on the feet of domestic pigeons, taking the name "hışhış". Sometimes it turns into an object in order to smuggle snakes at the feet of Yörük women, and sometimes it becomes a messenger on the child's ankle to be aware of when the baby sleeping in the tent wakes up. It has undergone changes with different time, space and cultural environment, and even if it is used as an ornament and an element of elegance, it has been produced from different objects according to the fine tastes of each society and transferred to future generations and has continued its existence.

Keywords: folklore, ankle bracelet, beauty, tradition, change

Giriş

Folklor; insanın doğumundan ölümüne kadar geçen zaman içerisinde içine doğdukları yaşam biçiminden kültürel varlıklara, kullandığı eşyalara kadar her şeyi içerisine alır. Bunlardan birisi de, giyim kuşamla birlikte şıklığını tamamlamak için, yaşadığı toplum ve dönemin estetik anlayışına uygun olarak kullandığı takı ve aksesuarlardır. Genellikle kadınların güzellik ve şıklığını tamamlamak için kullandığı yüzük, küpe, bilezik, gerdanlık, halhal gibi süs eşyaları önemlerini kaybetmeden varlıklarını günümüze kadar sürdürmüşlerdir. Hem estetik olmaları hem de dönemin

şartlarına göre farklı nesnelere üretilmeye uygun bir yapıları olduğu için önemlerini hiç kaybetmemişlerdir.

Değerli madenlerin işlenip şekillendirilmesi ince işçiliğin, dolayısıyla kuyumculuğun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Kuyumculukta ana malzeme altın ve gümüş olsa da; zümrüt, yakut, inci, mercan, kehribar gibi nadir bulunan değerli taşlar da kuyumculukta kullanılmıştır. Ayak bileziği denilen halhaller yapılırken, kullananın zenginliğine ve zarafetine uygun olarak ince zincirlere değerli taşlar eklenerek ayakların güzelliğini, takanın şıklığını tamamlayan, daha çekici ve kişilikli görünmelerini sağlayan unsurlar şekline dönüştürülmüştür. Çoğu takı eşyası gibi, günümüzde, birçok kadın tarafından estetik ve şıklığın birer parçası olarak kullanılan halhal, farklı tasarımlarla giyilen kıyafetlerin tamamlayıcısı gibidir. Konumuz halhal olduğu için diğer madenlere ve onlardan üretilen takılara değinmeyeceğiz.

İnsanoğlu; yapısı gereği, sadece üstün olmak, hükmetmek istememiş, aynı zamanda başkalarından daha güzel görünmek istemiştir. Güzelliğini, çekiciliğini ön plana çıkarmak, beğenilmek için çevresinde olan her tür nesneden yararlanmıştır. Giyimine özen gösteren bireyler, güzelliğini göstermek, şıklığını tamamlamak için kıyafetlerden ayrı olarak kendisini albenili gösterecek her tür takı ve süs unsurundan yararlanmaya özen göstermiştir. Bu takı veya süs bazen boynuna taktığı incilerden, taşlardan oluşan bir kolye, bazen kafasına taktığı bir kuş tüyü, bazen yüzüne sürdüğü bir boya bazen de ayağına taktığı bir halka (halhal) şeklinde olmuştur. Kimi zaman boynuna süs olarak taktığı kolye, zincire dönüşerek, kölelerin boynuna takılmış, kimi zaman ise zarafetin simgesi olarak ayağına taktığı halhal, köleyi zincire bağlamak için bir araç şekline dönüşmüştür.

Doğaya ve tüm canlılara hükmetmek için tarih boyunca farklı coğrafyalarda uygarlıklar kurmuş olan insanoğlu, kendinden olmayan insan topluluklarını emri altında bulundurup onları yönetmiş, kendisine engel olan ya da karşı çıkan, canlı cansız her şeyi ya yok etmiş ya değiştirmiş ya da esir edip köle olarak kullanmıştır. Bumin'e göre (2010:37) insan; hem diğer insanlarla hem de doğa ile olan ilişkisinde o sadece bir insan değildir, ya efendi ya köledir. Kojeve'e göre (2015:44) ise köle ve efendinin birbirleriyle olan karşılıklı etkileşimleri insanlar arası ilişkinin tarihini oluşturmaktadır. Efendi ile köle arasındaki farkın ortadan kalkması üstünlük ilişkisinin ortadan kalkması demektir. Böylece, artık kölesi olmadığı için efendi, efendi olmaktan, efendisi olmadığı için köle, köle olmaktan çıkacak, tarih sona erecektir. Üstelik köle diye bir şey olmadığı için, köle, efendi olabilme umudunu da kaybedecektir. Dünya tarihi, insanlar arası etkileşimlerden ve insanların doğa ile etkileşimleri sonucu ortaya çıktığı için, mücadele ve savaşlar olmadığından dolayı insanlık tarihi diye bir şey de olmayacaktır.

Kullanılmaya başlanması binlerce yıl öncesine dayanan halhal, değişik çeşitleriyle farklı şekillerde ve amaçlarda değerlendirilmiştir. Köleliğin simgesi olarak; savaşlarda esir olan insanların ya da farklı nedenlerden dolayı köle durumuna düşenlerin, özellikle erkeklerin, kaçmasını önlemek, hareket kabiliyetlerini sınırlamak amacıyla zincirlere bağlamak için kelepçe şeklinde ayak bileklerine takılıp onun gücünü sınırlandırıp, efendinin, köle karşısında üstünlüğünü perçinlemesine katkıda bulunmuştur. Zarafetin simgesi olarak kullanıldığında genellikle kadınların ayak bileklerine güzellik katarken kimi zaman da hışış adını alarak evcil güvercinlerin ayağına takılmıştır.

Halhal ve Kölelik

Günümüzde bile, şekil değiştirerek de olsa, varlığını sürdüren kölelik insanlık tarihinin en eski dönemlerinden bu yana var olmuştur. İnsanlığın ilk dönemlerinden beri savaşta esir düşenler, ağır suç işleyenler, borcunu ödemeyenler, korsanlar ya da eşkıyalar tarafından kaçırılanlar, ekonomik nedenlerden dolayı zor duruma düşenler köle kabul edilmiş, alınıp satılmış, farklı hizmetlerde kullanılmıştır. Köle; “Özgürlüğüne sahip olmayan, başkasının hükmü ve tasarrufu altında bulunan ve para ile alınıp satılan kimselerdir” (Pakalın, 1992:300-302). Ekonomik getirisi yüksek olduğu için dünyanın her yerinde binlerce yıl ticareti yapılan kölelik, günümüzde, insanların karın tokluğuna çalıştığı birçok ülkede, adı kölelik olmayan ancak bütünüyle köleliğin şartlarını taşıyan, bir kurum olarak varlığını devam ettirmektedir.

Bütün toplumlarda kölelik o kadar kanıksanmıştır ki, kölesiz bir toplum düşünülemez durumdadır. Antik çağdaki ünlü filozoflar kölelik kurumunu doğal ve gerekli görmektedirler. Hatta Aristo'ya göre, bazı insanlar kölelik için yaratılmışlardır (Kıran, 2019:350) ve insanın hizmetinde olan bir araç değerindedirler. Araç-gereçten tek farklı yönleri canlı olmalarıdır. Eskiden kölelik; Avrupa kıtasından Asya'nın derinliklerine, Afrika'dan Amerika kıtasına kadar dünyanın hemen her yerinde yaygın bir şekilde görülür. Bu yüzden kutsal kitapların yanında, Roma hukuku, kölelerin sahiplerinin hakimiyeti altında bulduklarını (Tahiroğlu, 2011:656) söylerken, Osmanlı devleti kölelerin durumunu İslam hukukuna göre düzenlemiştir. Kölelik kurumuna bir bütün olarak bakıldığında kölenin bir mal olduğu, başka bir insan tarafından alınıp satıldığı ve sahibinin onu dilediği gibi her tür amaç için kullanabildiği görülür. Bu durumda kölenin insan olmasının bir anlamı da yoktur, çünkü o, sahibi için sadece kullanabileceği bir eşya, faydalanabileceği bir metadır ve toplumsal ilişkilerde özne değil nesnedir. Diğer taraftan köle, kendisi mal kabul edildiği için, herhangi bir mala sahip değildir, kullandığı ve ürettiği her şey efendisininindir.

Bazı toplumlarda kölelerin durumu göreceli olarak iyi durumda olsa da, Roma gibi kölelerin yoğun olarak kullanıldığı bazı devletlerde çok fazla eziyet gördükleri ve eğlence aracı olarak da kullanıldıkları için durumları pek iç açıcı değildir. Bu yüzden zaman zaman isyanlar olmuştur. Bunların en ünlüsü, filmlere de konu olan, M.Ö. 73-71 yılları arasında Roma Cumhuriyeti'ne karşı yapılan 'Gladyatör Savaşı' olarak da bilinen Spartaküs ayaklanmasıdır. Ayaklanmanın temel nedeni ise, kutlama ya da eğlence törenlerinde güçlü kölelerin güreştirilmesi veya savaştırılması ve kazanan kölenin seyircileri eğlendirmek için rakibini öldürmek zorunda olmasıdır. Spartaküs, köleleri etrafında toplayarak Roma'ya savaş açar, belli oranda da zafer kazanır, ancak sonunda Siler Nehri savaşında adamlarının tamamı öldürülürken Spartaküs'ün cesedi bulunamaz (URL1). Bu olay tarihteki en büyük köle ayaklanmasıdır.

Toplumların vazgeçilmez unsuru haline gelen ve her dönemde var olan köleliğin ticari meta olarak uluslararası ticaret malına dönüşmesi yenedünyanın keşfi ile hız kazanır. Avrupa'daki işsizlerin istihdamı, toplumdaki ekonomik taleplerin karşılanması ile ticaretin yaygınlaştırılması (Rawley, 2003:1) amacıyla İspanya ve Portekiz'in öncülük ettiği kıtalararası köle ticaretine İngiltere, Fransa, Hollanda gibi ülkelerin de dahil olmasıyla birlikte köle ticareti geniş ölçekli bir tabana oturmuştur. 16. ve 19. yüzyıllar arası tarihte görülmemiş bir şekilde Afrika halklarının köleleştirilmesi sistematik olarak uygulanmıştır (Masci, 2004:285). Ücretsiz işçilik sonucu

ekonomiye katkısından dolayı başta tarım olmak üzere her alanda çalıştırılmak ve her konuda kullanılmak üzere Amerika kıtasına, kesin rakam olmasa da, 14 ila 20 milyon arası köle getirildiği tahmin edilmektedir (Braudel, 2014). Bu durum, kölelerin binlerle ifade edilecek kadar çok getirildiği bölgelerde, özellikle Afrika kıtasında, siyasi ve sosyal parçalanmalara neden olmuş, köle ticareti yapan ülkelerin buralarda sömürge düzeni kurmalarını kolaylaştırmıştır.¹ Ancak Yirminci yüzyıl başlarından itibaren toplumların başkaldırmaları, sömürgeci düzene isyan etmeleri üzerine sömürgeciler, bu topraklarda kendilerine hizmet edecek bir düzen kurdukları için Afrikalı ülkeler bağımsızlıklarını kazandıktan sonra bile sömürgeciliğin devam etmesine sürdürülmesine hizmet etmektedir (Tatar, 2011). Aslında, Afrika'da geri kalmışlığın altında yatan en büyük nedenlerden birisi, köle ticaretinin en yoğun biçimde buralarda yaşanmış olmasındandır.

Yapılan bir araştırmaya göre 1590-1867 yılları arasında Portekiz, İspanyol, Fransız, İngiliz ve Hollandalı tüccarlar tarafından deniz yolculuğunda taşınan kölelerin %12.4'ü yolculuk sırasında ölmüştür (Reynolds, 2004:85-96). Köleliğin bıraktığı izler ve acılar, özellikle Amerika'da, o kadar sancılı, unutulmaz olmuştur ki, aradan geçen yüzyıllara rağmen bu kölelerin torunları, atalarının çektiklerini unutmadıklarını göstermek için konuyu beyazperdeye aktarmışlardır. Alex Haley'in yazdığı, televizyona uyarlanıp 1977 yılında seri olarak çekilen ve ülkemizde 'Kökler' adı altında yayınlanan "Roots: The Saga of an American Family – Kökler: Bir Amerikan Ailesinin Destanı" dizisinde, 1750-1822 yılları arasında yaşamış Gambiya asıllı köle Kunta Kinte'nin yaşamı konu edilir. Afrika'dan Amerika'ya insanlık dışı bir şekilde getirilişi sırasında zincire vurmak için ayağına takılan demirden yapılmış ayak bileziğinin onun gücünü nasıl sınırladığı dramatik bir şekilde gösterilir.

Halhal ve Kültür

Ancak halhal ya da diğer adıyla ayak bileziği kölelerin ayağında esareti temsil ederken şiirde, müzikte veya sanat amacıyla kullanıldığında zarafet ve şıklığa dönüşüp, ruhun derinliklerinden gelen incelikleri yansıtan sözcüklere dökülürken, Anadolu insanında çocuğunu kontrol eden bir mekanizmaya dönüşür. Halhal; Yörük kadınlarında çok farklı amaçlar için kullanılmıştır. Yaşamlarını sürekli kırsalda geçirdikleri için dolaşırken ya da çalışırken yılanları kaçırmak amacıyla zil veya küçük bir çan ekleyerek ayak bileklerine takmışlardır. Aynı halhalı çadırda uyuyan bebeklerini duymak veya oynayan çocukları kaybolmasın diye onların ayaklarına takmakta olduklarına Konya Taşkent ilçesi yaylalarında bizzat şahit oldum. Böylece, zarafeti için halhalı süs eşyası olarak kullanmanın yanında, zekası ile aynı zamanda yararlı bir nesneye dönüştürmektedirler. Bu kullanım şekli, ihtiyaçtan dolayı sürekli hale gelmiş, zaman içerisinde bir kültür unsuru olarak gelenek biçimine dönüşmüştür.

Kültür ve geleneklerdeki değişim büyük oranda işlevsellik ile ilgilidir. İşlevini devam ettirebildikleri oranda varlıklarını koruyabilirler. Sözü edilen kültür unsurları ya dönüşüm geçirerek yeni bir biçimde varlığını sürdürür ya da geçmişte kalan bir kültür unsuru olarak hatırlanır veya kaybolurlar. "Bugün toplumsal uygulamalarda icra edilen pek çok kalıp, ritüel anlamını yitirmiştir; fakat eğlence işlevi ön plana çıkararak yaşamaya devam etmektedir" (Ergun, 2014:123). Halhal'da olduğu gibi, bir geleneği belirli miktarda değiştirmek onun gelişimine katkı verirken ortaya çıkan

¹ Dünya nüfusunun 1600 yılında 600 milyon olduğu düşünülürse rakamın büyüklüğü daha iyi anlaşılır.

yeni ihtiyaçların da karşılanmasını sağlar. Bu, geleneklerin ifade ettiği anlama uygun olarak doğal akışı içerisinde süreklilik anlamının gerçekleşmesine yardımcı olur. Gelenek terimini “*Eskiden beri devam edip gelen, gayri resmi yol ve yöntemlerle kazanılan ve kuşaktan kuşağa aktarılan ve zamanın ihtiyaçlarına göre her kuşakta belli ölçüde bireysel yaratıcılığa ve de gelişmeye izin veren bilgi, hareket ve materyal ürünleri üretme ve kullanma tarzı*” (Ekici, 2020:20) olarak açıklamak mümkündür. Halhal da; değişen zaman, uzam ve kültürel çevre ile birlikte değişikliklere uğramış, süs ve zarafet unsuru olarak kullanılsa bile, her toplumdaki ince zevklere göre farklı nesnelere üretilerek gelecek nesillere aktarılmış ve varlığını sürdürmüştür. Değerli olan bir geleneğin hiç değişmeden ilelebet kalması düşünülemeyeceği için cisimleşen geleneklerin değişikliğe uğraması her zaman mümkündür. Ancak sadece geleneğin aktarılması yeterli gelmez, asıl önemli olan aktarıcı kuşaktan çok alıcı kuşaktır. Çünkü alıcı kuşağın ihtiyaçları, geleneğin yeni oluşan şartlarına göre yeniden değerlendirilip, dönüştürülmesi ve tekrar yorumlanmasını gerektirebilir. Zira, “*Eski hayat tarzlarının varlıklarını sürdürdükleri yerde, geleneklerin ne icat ne de ihya edilmesine ihtiyaç duyulur*” (Hobsbawm, 2006:10). Dönemler içerisinde halhal bazen, aktarılan geleneğe ya da ortaya çıkan yeni ihtiyaç ve zevklere uygun olarak boncuk veya deriden yapılırken, bazen de altın zincir şekline dönüşmüş, işlevselliğini hiçbir zaman kaybetmemiş, her dönemin zevkine göre değişime uğramıştır.

Farklı Medeniyetlerde Halhal

Bilinen tarihin ilk dönemlerinden bu yana kullanılan, insanın var olduğu her yerde karşımıza çıkan halhal; Çin’den Hindistan’a, Avrupa’dan Amerika kıtasına kadar dünyanın hemen her bölgesinde kurulan medeniyetlerde değişik biçimlerde kullanılmıştır. Çorum’un eski adı Kızılören olan Uğurludağ ilçesindeki Resuloğlu ören yerindeki arkeolojik kazı çalışmalarında ortaya çıkarılan 4500 yıl öncesine ait bazı erkek ve kadın iskeletleri üzerinde takı eşyalarının yanında ayaklarında halhallar bulunmuştur² (URL2 ve 3). Farklı metallere, deriden veya boncuklardan yapılan halhallar ayak bileklerinin narinliğini ve güzelliğini sergilemek için ince bir zevkin ürünü olarak genellikle kadınlar tarafından kullanılmıştır.

Ancak; Demir (KK1, 2022) Batman’da 1990’lı yıllara kadar özellikle dul kadınlar ya da yaşı geçmiş bekar hanımlar halhalı evlenmek istediklerini göstermek için kullandıklarını söylemiştir. Bu kadınlar ayaklarına, yürüdüklerinde ses getirip evlenme isteklerini belli etmesi için halhal takmışlardır. Yıldırım (KK2, 2022) ise, Siirt ve Mardin yörelerinde, eskisi kadar olmasa da halen kadının ayağına altın halhal takıldığını, ancak kızın ayağına halhalı eğer erkek takacaksa sadece evleneceği erkeğin takabileceğini, başka bir erkeğin takmasına izin verilmediğini belirtmiştir. Yıldırım’a göre bu, hem kıza hem de çevreye, erkeğin evleneceği kıza verdiği önemi ve değeri göstermek içindir. Eğer evlenme durumunda olmayan genç kız ayağına halhal takıyorsa, kendisine, hatta ayağına bile ne kadar önem verdiği algısı oluşturmaya çalışır.

Halhal ya da diğer adıyla ayak bileziği, eski Mısır’daki kadınlar tarafından ayakların güzelliğini ortaya çıkarmak için süs eşyası olarak kullanılmıştır. Farklı metallere değişik şekillerde yapılan halhallar, kadının toplumdaki yerine göre farklılık göstermekte, mücevherler

² TRT Haber ve Yeni Konya gazetesinin 09 Ekim 2017 tarihli haberine göre; erken Tunç Çağı’na ait olan aynı yerdeki hem kadın hem erkek mezarlarında takı eşyaları ile birlikte asa başları, topuz, hançer ve silahın yanında pişmiş topraktan madeni eşyaya kadar çok sayıda eşya bulunmuştur.

sosyal ayırımı simgelediği için, zengin olanlar ile üst tabakada olanlar arasında altından yapılanlar yaygın iken toplumun daha alt seviyesinde olan kadınlar gümüş, demir gibi daha ucuz metallere imal edilenleri tercih etmişlerdir. (Dodson, Hilton, 2004) Bakırdan ve demirden yapılanlar ise köleler içindir. Ancak ekonomik olarak durumu daha düşük olanlar ayak bileklerine deri ya da boncuklardan yapılan halhalları takmışlardır. Günümüzde ise kadınlar arasında yaygın olarak kullanılmayan halhal, halka açık etkinliklerde dansçılar tarafından kullanılmaktadır.

Alp önlerinden, Tuna boyuna, Ren'den Rhôn'a kadar olan Avrupa'nın hemen her bölgesindeki M.Ö 1800 sonrasına ait tümülüslerde, o döneme özgü bronz eşyalarla birlikte halhal bulunması, (Sheratt, 2001:34-54) Avrupa halkları arasında da bu ayak bileziğinin yaygın bir şekilde kullanıldığını gösterir.

Tarih boyunca ve günümüzde yoğun bir nüfus barındıran Hindistan farklı ırkların, inançların yoğun olarak harman olduğu, büyük medeniyetlerin yaşadığı bir yerdir. Nüfus yapısına uygun olarak insanlar farklı zevklere, inançlara ve yaşam biçimlerine sahip olmasına rağmen, etnolojide kültürler arasında net sınırlar olmadığı düşüncesi ağır bastığı için, her ne kadar toplumlar arasında farklılıklar görülebilse de, özellikle takı anlamında bazı kültürel unsurların kolayca geçiş yapabildiği gözlenebilmektedir. Hint kültüründe dansın ve dansçının ayrı bir yeri ve önemi vardır. Dans eden kız heykelinde kolçaklar, bilezikler ve halhallar onun çekiciliğini tamamlar. Hint inancının en önemli isimlerinden olan tanrı;

“Lingam'ın efendisi, Şakt-i Devi'nin kocası olan Şiva aynı zamanda Nataraca, yani 'Dansçıların Kralıdır' (...) Dans, bir yaratım eylemidir. Yeni bir durumu doğurur ve dansçıyı yeni ve daha yüksek bir kişiliğe davet eder. (...) Evrensel bir ölçekte, Şiva, Kozmik Dansçı'dır; 'Dans Eden Tezahürü'nde (nritya-murti), kendisi kendisinde tecessüm eder ve aynı anda Ezeli ve Ebedi Enerji'nin tezahürünü ortaya koyar. Çılgınca, sürekli dönüşünde toplanan ve yansıtılan güçler, dünyanın evriminin, devamlılığının ve çözülüp yok oluşunun güçleridir. Doğa ve bütün yaratıkları, onun ezeli ve ebedi dansının sonuçlarıdır” (Zimmer, 2004:172-173).

Onun da ayak bileğinde halhal bulunur. Ayrıca Hindistan'ın, Rajasthani gibi bazı bölgelerinde kadınlar kabile bağlılığını göstermek için gümüşten halhal takarlar. Eski zamanlarda güç göstergesi olarak erkekler de halhal takarken, sadece kraliyet kastından gelenler altından diğer kastlar ise gümüşten halhal takabilirdi.

Türk edebiyatında önemli bir yere sahip olan Dîvan edebiyatında, Nedim'den Mostarlı Ziyâî Efendi'ye kadar birçok şair, şiirlerinde halhalı çeşitli hayaller içerisine yerleştirir. Şiirlere konu olan halhal; şiirlerinde mecaz, benzetme ve hayal unsurlarına oldukça sık yer veren Bâkî'nin bir içki meclisini tasvir ettiği beytinde de kendisine yer bulur. Ayak kelimesi genellikle kadeh anlamında kullanıldığı için, Bâkî estetik duygulara hitap ederek, kadeh tutan sevgilinin parmaklarını gümüş halhala benzetir

“Sâkî rez duhterinin ol engüşt, Sîm halhâlidür ayağında

Sâki, o parmak asma kızının ayağındaki gümüş halhal gibi parlaktır” (Ekici, 2017:60)

Bütün bu belirtilenlerden ayrı olarak halhal, şarkılara da konu olmuş, dillerde nağme şekline dönüşmüştür. Barış Manço'nun yazıp söylediği Halhal şarkısı yıllarca dillerden düşmemiştir.

HAL HAL

Halhal, halhal, halhal, halhal, halhal
 Akşam olup gün batınca dağlara hüzün çökünce
 Lale sümbül boynun eğip kurt kuzuya kem bakınca
 Köye döner nazo gelin yavru ceylan gibi kaçır
 Seke seke çaydan geçer nazo gelin ayağına takar halhal
 Bir bakışı canlar yakar gülüşüne cihan değer
 Nazo gelin ayağına takar halhal
 Ayağında gümüş halhal ince nakış gümüş halhal
 Yavru ceylan gibi kaçır seke seke çaydan geçer
 Nazo gelin ayağına takar halhal
 Bir bakışı canlar yakar gülüşüne cihan değer
 Nazo gelin ayağına takar halhal
 Halhal, halhal, halhal, halhal, halhal
 Yedi köyün yiğitleri ağaları ve beyleri
 Boş yere durmuş beklerler yaralıdır yürekleri
 Gitti gelmez nazo gelin yavru ceylan gibi kaçır
 Seke seke çaydan geçer nazo gelin ayağına takar halhal
 Bir bakışı canlar yakar gülüşüne cihan değer
 Nazo gelin ayağına takar halhal
 Ayağında gümüş halhal ince nakış gümüş halhal
 Yavru ceylan gibi kaçır seke seke çaydan geçer
 Nazo gelin ayağına takar halhal.

Bakışı ile canlar yakan, gülüşü cihana degen güzelin ayağındaki halhal ile çaydan geçişi narinliğin simgesi olan yavru ceylana benzetilerek, onun çekiciliğini yansıtan unsurlardan birinin de halhal olduğu vurgulanır. Aynı zamanda zarafeti yansıması için gümüş halhalın ince nakışla işlendiği belirtilerek onun değeri açıklanmaya çalışılır.

Sonuç

Takı denilince genellikle ilk akla gelen mücevherlerdir. Vücudun kulak, parmak, bilek, ayak bileği gibi değişik bölgelerinde kullanılan mücevherler ilk ortaya çıkışından günümüze kadar insanların, özellikle kadınların, vazgeçilmezi durumundadır. Takılar güzelliği, çekiciliği göstermenin yanında, imtiyaz göstergesi zenginlik belirtisi olarak da kullanılmış, bazen de kötü gözlerden korunma, uğur, tılsım gibi farklı nedenlerden dolayı takılmıştır. Mısır, Mezopotamya, Etrüsk, Roma, Aztek gibi eski uygarlıklarda toplumun her kesiminde kullanılan takılar, kullanan sınıfın seviyesine göre de farklılıklar göstermiştir. Üst sınıfların kullandığı takılar altın gibi değerli madenlerden yapılırken alt sınıfların kullandığı takılar daha az değerli olan gümüş, bakır ya da demir gibi değersiz madenlerden yapılmıştır.

Birçok insan topluluğu, sayıları az iken, yaşadıkları çevreden bulabildikleri farklı türdeki malzemelerle tasarlayıp kullandıkları takıları, hem simgesel önemi, hem kendi adet ve geleneklerini yansıtacak, hem de süs eşyası olacak şekilde kullanmışlardır. Topluluk büyüyüp zenginleştikçe

kullanılan malzemenin cinsi ve şekilleri de artmış ince işçiliğe daha çok önem verilmeye başlanmıştır. Takılar toplumlarda sadece süs eşyası olarak görülmemiş, zamanla inanç ve geleneklerde farklı anlamlar yüklenmiş, muska gibi bazı takıların içlerine koruyucu anlam içeren sözler, ayetler, dualar yazılı kağıtlar konularak hem nazardan hem de çeşitli hastalıklardan uzak kalma gayesi güdülmüştür.

Halhal; altın, elmas gibi değerli madenlerle şekil bularak varlıklı insanların ayağında zenginliği, gücü, gösterişi, inceliği, çekiciliği göstermek için zarafeti temsil ederken, bir kölenin ayak bileğinde esareti, güçsüzlüğü, çaresizliği yansıtmak için demir halka şekline dönüşmüştür. Halhal denilen ayak bileziği, birbirleriyle uyuşmayan kölelik ve zarafeti aynı simge etrafında buluşturmuş aynı halkada birleştirmiştir. Bu da onun sürekli kullanılmasını, nesiller boyu unutulmadan yeni tasarımlarla değişikliğe uğrayarak da olsa varlığını günümüze kadar sürdürmesini sağlamıştır.

Kaynaklar

- Braudel, Fernand (2014). *Uygurlukların grameri*, 4. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi
- Bumin, Tülin (2010). *Hegel Bilinç Problemi, Köle-Efendi Diyalektiği Praksis Felsefesi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- Ekici, Hasan. (2017). “Bâkî Divan’ında Sâki Mefhumu” *Litteraturca, Journal of Turkish Language and Literature* Volume:3, Issue:3, Summer 2017, (55-76)
- Ekici, Metin (2020). *Halk Bilgisi (Folklor) Derleme ve İnceleme Yöntemleri*. Ankara: Geleneksel Yayınları,
- Dodson, Aidan ve Dyan, Hilton (2004). *The Complete Royal Families of Ancient Egypt (Antik Mısır’ın Tam Kraliyet Aileleri)*. Thames & Hudson.
- Ergun, Pervin (2014). “Toplumsal Uygulamalarda Âşıkların İşlevi”. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, Cilt:1, sayı: 22, sf. 122-126.
- Hobsbawm, Eric (2006). *Giriş: Gelenekleri İcat Etmek. Geleneğin İcadı*. (der. Eric Hobsbawm-Terence Ranger, çev. Mehmet Murat Şahin) İstanbul: Agora Kitaplığı Yayınları.
- Kıran, Abdullah (2019). “Aristoteles, Devlet, Köleler ve Vatandaşlık”. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, sayı: 44, sf. 350-359.
- Kojeve, Alexandre (2015). *Hegel Felsefesine Giriş* (Çev: Selahattin Hilav) 5. Baskı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- Masci, David (26 March 2004). “Human Trafficking and Slavery”, *The CQ Researcher*, Vol.:14, No.:12, s.282.
- Pakalın, Mehmet Zeki (1993). “Câriye”, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C. II*, İstanbul, MEB., s.259-261.
- Rawley, James A. (2003). *Metropolis of the Slave Trade*, London: Missouri, s.1

- Reynolds, Edward (2004). *Fırtınaya Karşı Ayakta Kalmak*, (Çev: Koray Akten), Ankara: İmge Kitabevi.
- Sherratt, Andrew (2001). "World history:An archaeological perspective. In S. Songer (Ed.), Making, sense of global history" *The Nineteenth International Congress of the Historical Sciences Oslo 2000 Commemorative Volume* (pp. 34-54). Oslo:Universitetsforlaget.
- Tahiroğlu, Bülent (2011). "Osmanlı İmparatorluğunda Kölelik", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, cilt:45, sayı:1-4
- Tatar, Taner (2011). "Sömürgecilik ve Kızıl - Kara Katliam". *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, 44(2): 195-220.
- Zimmer, Heinrich (2004). *Hint Sanatı ve Uygarlığında Mitler ve Simgeler*. (Çev: Gül Çağalı Güven), İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.

Kaynak Kişiler

- KK.1: Dr. Öğr. Üyesi Bilal Demir, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Van, 26.10.2022.
- KK.2: Randi Yıldırım, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yüksek Lisans öğrencisi, Van, 25.10.2022.

İnternet Kaynakları

URL.1:

[https://tr.wikipedia.org/wiki/III. K%C3%B6le Sava%C5%9F%C4%B1#:~:text=%C3%9C%C3%A7%C3%BCnc%C3%BC%20K%C3%B6le%20Sava%C5%9F%C4%B1%20\(M%C3%96%2073,%C3%B6nemli%20ve%20ilk%20k%C3%B6le%20ayaklanma%C4%B1d%C4%B1r](https://tr.wikipedia.org/wiki/III._K%C3%B6le_Sava%C5%9F%C4%B1#:~:text=%C3%9C%C3%A7%C3%BCnc%C3%BC%20K%C3%B6le%20Sava%C5%9F%C4%B1%20(M%C3%96%2073,%C3%B6nemli%20ve%20ilk%20k%C3%B6le%20ayaklanma%C4%B1d%C4%B1r) (Erişim:15.06.2022)

URL.2:https://www.yenikonya.com.tr/kultur_sanat/4_bin_500_yillik_erkek_iskeletlerinde_halhal_bulundu-759917 (Erişim:13.06.2022)

URL.3:<https://www.trthaber.com/haber/kultur-sanat/4500-yillik-erkek-iskeletinde-halhal-bulundu-337062.html> (Erişim:13.06.2022)